

ЛІТЕРАТУРА

1. Боно Э. Рождение новой идеи / Боно Э. – М., 1976.
2. Боно Э. Серьезное творческое мышление / Боно Э. – М. : Попурри, 2005. – 415 с.
3. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский // Психология. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 807–819.
4. Лук А. Н. Психология творчества. – М. : Просвещение, 1978.
5. Туник Е. Е. Диагностика творческого мышления : креативные тесты / Туник Е. Е. – М. : Чистые пруды, 2006.

УДК 159.9.351

Шеховцова Е. В., аспирант кафедри соціології та психології ФПМК ХНУВС

ПРОФЕСІЙНІ УСТАНОВКИ ПРАВООХОРОНЦІВ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена аналізу професійних установок майбутніх правоохоронців та чинників, які впливають на їх формування. Підкреслено, що професійна установка як різновид соціальної установки віддзеркалює ті настанови особистості, які вона має у відношенні своєї професії та тих інтересів і потреб, які пов'язані із професійною сферою діяльності. Визначення особливостей професійних установок правоохоронців пов'язане передусім з їх професійною мотивацією, цінностями та особливостями професійної адаптації. Вказано, що категорія мотивації правоохоронців відображає ті стимули, які впливають на зміну їх поведінки, зокрема на зміну професійних установок.

Розглянуто питання професійної адаптації майбутніх правоохоронців, що особливо актуально з огляду на специфічні умови побуту і навчання майбутніх правоохоронців, які інколи провокують підвищені фізичні і психологічні навантаження на курсантів.

Підкреслено, що важливим напрямом формування належних цінностей правоохоронців має стати розробка педагогічних методик виховання патріотизму і удосконалення навичок виконання службових обов'язків, зокрема, проведення навчальних занять у формах, які б стимулювали прояв і розвиток особистісно-професійних цінностей майбутніх правоохоронців.

Ключові слова: атитюд, професійна установка, цінності, мотивація, соціальна адаптація.

Статья посвящена анализу профессиональных установок будущих правоохранителей и факторов, которые влияют на их формирование. Подчеркнуто, что профессиональная установка как разновидность социальной установки отражает те установки личности, которые она имеет в отношении своей профессии. Определение особенностей профессиональных установок правоохранителей связано, прежде всего, с их профессиональной мотивацией, ценностями и особенностями профессиональной адаптации. Указано, что категория мотивации правоохранителей отражает те стимулы, которые влияют на изменение их поведения, в частности, на изменение профессиональных установок.

Рассмотрены вопросы профессиональной адаптации будущих правоохранителей, что особенно актуально, учитывая специфические условия быта и обучения будущих правоохранителей, которые иногда провоцируют повышенные физические и психологические нагрузки на курсантов.

Подчеркнуто, что важным направлением формирования надлежащих ценностей правоохранителей должна стать разработка педагогических методик воспитания патриотизма и совершенствование навыков выполнения служебных обязанностей, в частности, проведение учебных занятий в формах, которые бы стимулировали проявление и развитие личностно-профессиональных ценностей будущих правоохранителей.

Ключевые слова: аттитюд, професійна установка, цінності, мотивація, соціальна адаптація.

Постановка проблеми. Важливим психологічним чинником якісного виконання своїх обов'язків працівниками правоохоронних органів є такі їх соціальні установки, які відповідають не тільки власним інтересам, а й інтересам суспільства в цілому. Вивчаючи соціальні установки правоохоронців на етапі фахової підготовки, особливу увагу слід приділити категорії професійної установки, яка, на відміну від соціальної установки, більш чітко відбиває специфіку ставлення курсантів до майбутньої професії.

Категорія професійної установки відбиває ставлення правоохоронців на етапі фахової підготовки до обраної професії, визначає ті пріоритети, які буде ставити перед собою правоохоронець у майбутньому. Саме тому вивчення категорії професійних соціальних установок майбутніх правоохоронців є необхідним, з метою виявлення і своєчасного коригування відхилень у їх формуванні і, як наслідок, становлення особистості професіонала, відповідального за результати своєї професійної діяльності, з високими моральними та професійними цінностями.

В контексті проблеми, що розглядається, метою статті є аналіз професійних соціальних установок майбутніх правоохоронців та чинників, які впливають на їх формування.

Виклад основного матеріалу. У тій чи іншій мірі питанням соціальної установки приділяли увагу О. Асмолов, Г. Андреева, Є. Зарубаєва, Ш. Надірашвілі, Г. Оллпорт, Д. Узнадзе, Ш. Чхартишвілі та інші. Дослідження категорії професійних установок особистості здійснювали В. Бодров, Є. Зеєра, Е.А. Клімов, Н. Кулик, О. Маркова, Н.А. Побірченко, Є. Чугунова та інші. У той же час питанням професійних соціальних установок правоохоронців належної уваги приділено не було.

В.А. Бодров вдало підкреслює, що одним з аспектів становлення суб'єкта праці, його професіоналізації є соціалізація суб'єкта, тобто засвоєння індивідом соціальних норм, інтеріоризація соціального досвіду в особисті професійні установки, цінності й програми діяльності, прийняття соціальної ролі і суспільного завдання, входження в соціальне середовище [7].

На думку Є.Ф. Зеєра, системоутворюючим фактором процесу професійного розвитку на різних стадіях становлення виступає професійна установка, яка формується під впливом соціальної ситуації комплексу взаємопов'язаних, таких, що розвиваються, професійно значущих видів діяльності та професійної активності особистості. Суб'єктивна активність особистості визначається системою стійких домінуючих потреб, мотивів, інтересів, орієнтацій [4].

Вперше категорія «професійна установка» була введена в науковий обіг представниками біхевіористського напрямку, які досліджували моторну активність людини при здійсненні трудових операцій [5].

На думку О. Маркової, поняття «професійні установки – це прагнення оволодіти професією, отримати спеціальну підготовку, домогтися в ній успіху, певного соціального статусу» [11, С. 31].

Н. Кулик розглядає поняття «професійних установок» як «таке, яке входить до структури особистості, яка вже перебуває на стадії навчання певній професії або ж включена у професійну діяльність [8, С. 352].

Іншими словами, професійні установки формують готовність особистості розглядати себе в розвитку, в рамках відповідного часу, простору і сенсу, постійно розширювати свої можливості і максимально їх реалізовувати, активно вибирати професійні завдання й модифікувати відповідно до них власну поведінку [3].

Професійні установки характеризуються не лише готовністю особистості вирішувати пред'явлені йому задачі, але і активно вибирати ці задачі, модифікувати відповідно до них свою поведінку. Тому, в професійно орієнтованих установках індивіда акумульований весь досвід вирішення ним життєвих задач на раніше пройдених етапах психічного розвитку. Накопичений досвід вирішення задач генералізується, приводить до утворення в структурі особистості комплексу компетентності, який реалізується при зіткненні з новими класами задач, в тому числі і задач професійного розвитку, обумовлюючи характер конкретного рішення (рівень домагань, наполегливість в реалізації, контроль за результатами та ін.) [6].

Таким чином, професійна установка як різновид соціальної установки віддзеркалює ті настанови особистості, які вона має у відношенні своєї професії та тих інтересів і потреб, які пов'язані із професійною сферою діяльності.

Особливості професійних установок правоохоронців доцільно передусім пов'язувати з їх професійною мотивацією. У психології поняття «мотивація» використовують у двох значеннях – по-перше, як систему факторів, що обумовлюють поведінку (цілі, інтереси, потреби, мотиви, наміри); по-друге, як характеристику процесу, що підтримує поведінкову активність [15]. Під мотивами розуміються різноманітні психологічні феномени: уявлення та ідеї, почуття і переживання, потреби і потяги, спонукання і схильності, бажання і хотіння, звички, думки, почуття обов'язку, морально-політичні установки і думки, психічні процеси, стани і властивості особистості, предмети зовнішнього світу, установки, умови існування. Будь-яку причину вчинку людини називають мотивом. У найбільш загальному плані мотив – це те, що визначає, стимулює, спонукає людину до вчинення будь-якої дії, включеної до обумовленої цим мотивом діяльності [12].

Характерними особливостями мотивів є специфічність, мінливість, різноманітність. Мотиви формуються під впливом оточуючої соціальної дійсності і спрямованого виховного впливу. Більшість типів мотивів наявні в кожній особистості в єдиній динамічній структурі і об'єднуються поняттям «мотивація» чи «мотиваційна сфера». Мотивація виступає зв'язуючою ланкою між істинними цілями, ідеалами, переконаннями особистості курсанта та його діями, вчинками, рішеннями, які він приймає. Структура мотивації визначає організацію соціальної взаємодії особистості курсанта у військовому колективі, з педагогами та іншими суб'єктами реальної дійсності, а в перспективі – успішне (чи безуспішне) оволодіння професією [1].

На етапі фахової підготовки правоохоронців особлива увага має приділятися їх мотивації до пізнавальної діяльності, яка відповідно включає в себе

наступні складові: прагнення до набуття знань, необхідних для орієнтовно-ознайомчої діяльності; потреба в оволодінні способами пізнавальної дії (розвиток мислення, уваги, пам'яті); потреба в оволодінні певними науковими знаннями, необхідними для творчої перетворюючої діяльності.

Дані компоненти повинні зливатися в найбільш розвинені модифікації пізнавальної потреби – потреби у самоосвіті та науковій творчості [12].

Слід також зазначити, що інколи мотивація правоохоронців може набувати негативного характеру і у їх свідомості можуть домінувати корисні та інші, неналежні мотиви до професійної діяльності. У зв'язку з цим В.Л. Васильєв визначає п'ять основних типів мотивів правоохоронця, а саме:

– адекватний, який характеризується тим, що ціннісні орієнтації та пов'язані із ними професійні мотиви повністю узгоджуються із реальною, суспільно значущою поведінкою особистості, яка відповідає вимогам професійного та етичного характеру, що висуваються професією;

– ситуаційний, при якому вирішальний вплив на вибір професії мають зовнішні фактори: матеріально-побутова зацікавленість, зовнішній престиж професії, її романтична привабливість;

– конформістський. У цьому випадку вибір професії відбувається під впливом референтної (суб'єктивно високозначущої групи: батьки, родичі, друзі та ін.), норми якої для людини є головним регулятором поведінки. Такий вибір здійснюється, як правило, без урахування особливостей своєї особистості, її дійсної спрямованості, здібностей. Цей тип мотивації зустрічається у осіб, що випадково опинилися на службі в ОВС, а також у дітей, батьки яких – представники юридичних професій;

– компенсаторний. Дана мотивація зустрічається в осіб, що обирають професію працівника ОВС як галузь діяльності, в якій є можливість подолати свої слабкі риси характеру (невпевненість, тривожність, замкнутість, переживання особистої неповноцінності, некоммунікабельність та ін.) завдяки оволодінню професією, що вимагає прояву мужності, самостійності, рішучості і тому подібних якостей.

– кримінальний, який характеризується неявною антисоціальною спрямованістю, що, як правило, маскується правильним поясненням. Ці люди прагнуть використати професію в своїх цілях, які не відповідають вимогам, що постають перед професіоналом. Для них є характерними нечесність, безпринципність, схильність до авантюри, стереотипність у відповідях на запитання, знайомство тільки із зовнішніми сторонами правоохоронної діяльності [2].

Отже, категорія мотивації правоохоронців відображає ті стимули, які впливають на зміну їх поведінки, зокрема на зміну професійних установок. Дослідження професійних установок правоохоронців слід пов'язувати із вивченням їх мотивації, впливаючи на яку є можливим коригування їх установок.

Говорячи про професійні установки правоохоронців, не можна оминати увагою і питання їх професійної адаптації, що особливо актуально з огляду на специфічні умови побуту і навчання майбутніх правоохоронців, які інколи провають підвищені фізичні і психологічні навантаження на курсантів. Поняття адаптації у цілому означає пристосування організму чи його окремих систем до оточення, яке б мало наслідком оптимальний розвиток такого орга-

нізму чи системи. Адаптація є однією з найважливіших умов професійної соціалізації майбутніх правоохоронців. Тому одним із завдань роботи з персоналом органів внутрішніх справ є адаптація та закріплення на службі молодих працівників, їхнє становлення як фахівців на посадах у практичних органах і підрозділах внутрішніх справ [10]. При цьому слід мати на увазі, що стосовно майбутніх правоохоронців, важливою особливістю навчального процесу у ВНЗ є той факт, що під час навчання вони також виконують свої службові обов'язки. Це, звісно, ускладнює процеси адаптації правоохоронців на етапі фахової підготовки.

На сьогодні питання професійної адаптації майбутніх правоохоронців є достатньо дослідженими. Зокрема наукові пошуки у цій сфері дозволили виділити основні проблеми адаптації правоохоронців на етапі фахової підготовки: труднощі в адаптації, пов'язані з перевантаженням протягом робочого тижня та у зв'язку зі складністю завдань як у професійному, так і у психологічному аспектах; необхідність дотримання дисципліни та законності, знайомство з можливими ситуаціями порушення дисципліни та з покараннями і стягненнями, які накладаються за це (найчастіше порушення відбуваються саме через незнання особливостей поведінки у тій чи іншій професійній ситуації); недостатня обізнаність і володіння фахівцем ОВС інформацією про вже сформовані соціально-психологічні стосунки у колективі. Для опанування ними потрібні зусилля як з боку молодого фахівця, так і з боку окремих членів колективу або колективу в цілому. Ось чому налагодження міжособистісних контактів та відповідальність за інформування молодого фахівця, перш за все, має взяти на себе керівник підрозділу; специфіка і труднощі роботи з документами також зумовлюють складність та обмеженість адаптації молодого працівника ОВС до професійної діяльності, не дозволяють швидко і повністю оволодіти всіма правилами оформлення документів. У цей час допомога наставника відіграє важливу, в тому числі й вирішальну роль (доцільно перенести частину відповідальності на наставника); труднощі адаптації, пов'язані з матеріально-економічними умовами професійної діяльності (від того, як правдиво фахівець буде проінформований про всі особливості служби і передусім про матеріально-економічні умови, звичайно, залежить термін адаптації до професійної діяльності, а також запобігання цілому ряду труднощів, пов'язаних з оманливими очікуваннями, з фінансовим та матеріальним забезпеченням, що надалі виявиться в недбалому ставленні до роботи, порушенні дисципліни і закону); особливості стосунків з керівництвом підрозділу теж мають неабиякий вплив на адаптацію молодого працівника до служби (для працівника, який адаптується, ставлення до роботи, до колективу багато в чому залежить від ставлення керівника до нього та якості його діяльності). Як свідчить практика, дотримуватися формули "суворий, але справедливий" доцільно як з погляду оцінювання дисципліни і результатів діяльності молодого працівника, так і з погляду його особистісних переживань; крім того, не доцільно оцінювати діяльність молодого працівника за тими ж критеріями, що і професіонала [13].

Безумовно, категорія психологічної адаптації майбутніх правоохоронців тісно пов'язана із формуванням їх соціальних установок, адже висока напруженість обстановки у ВНЗ та побуті протягом періоду навчання виступають

сильним фактором провокування стресу, постійно зменшуючи запас адаптивного потенціалу особистості. У свою чергу, це провокує негативні зміни у поведінці особистості, успішності в навчанні і, в результаті, – формуванні особистості професіонала в цілому, адже адаптація стосовно курсантів вищих навчальних закладів стосується не тільки безпосередньо навчання, а і виконання службових обов'язків та соціалізації у відповідному колективі, спілкуванні.

Не можна не звернути увагу і на категорію цінностей майбутніх правоохоронців. Поняття «цінність» розуміється як переконання в тому, що певний специфічний спосіб поведінки або ж життєва позиція має конкретну мету, є визначальними з точки зору особистості або соціуму. Цінності історично обумовлені і залежать від ментальності того суспільства, до якого належить індивід. Кожне нове покоління застає вже певну існуючу систему цінностей, характерну для конкретного соціуму. Цінності стихійно не виникають, а є результатом тривалого процесу їх формування протягом усього життя індивіда [14]. Д.О. Леонт'єв визначає цінність як ідеальну модель належного (бажаного), яка відображатиме досвід життєдіяльності соціальної спільності, присвоєну й інтеріорізовану суб'єктом у процесі його участі в суспільній практиці, що вказує напрям бажаного перетворення дійсності суб'єктом і виступає іманентним джерелом життєвих сенсів, яких об'єкти та явища дійсності набувають у контексті належного [9].

Говорячи про майбутніх правоохоронців, слід підкреслити, що їх стиль життя є настільки специфічним, що майже всі його аспекти пов'язані зі службовою діяльністю. З урахуванням цього, значна частина їх соціальних установок має носити професійний характер, а тому в їх формуванні слід передусім приділяти увагу цінностям, які стосуються службової діяльності, – компетентність і професіоналізм, удосконалення своєї професійної діяльності тощо.

Важливим напрямом формування належних цінностей правоохоронців має стати розробка педагогічних методик виховання патріотизму і удосконалення навичок виконання службових обов'язків, зокрема, проведення навчальних занять у формах, які б стимулювали прояв і розвиток особистісно-професійних цінностей майбутніх правоохоронців.

Висновки. Таким чином, професійні установки правоохоронців починають формуватися ще на етапі фахової підготовки та відображають ставлення майбутніх правоохоронців до обраної професії. Формування професійних установок майбутніх правоохоронців відбувається з урахуванням їх мотивації до професійної діяльності та цінностей, якими вони керуються у житті. Важливим чинником формування належних професійних установок правоохоронців є їх успішна професійна адаптація ще на етапі навчання у вищому навчальному закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варару А. Д. Общественные и личные ценности и перспективы у курсантов ВУЗов МВД как педагогическая проблема / А. Д. Варару // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2007. – Том 11. – № 32. – С. 252–255.

2. Васильев В. Л. Юридическая психология / Васильев В. Л. – М. : Юрид. лит., 1991. – 464 с.

3. Горшунова І. В. Професійне самовизначення майбутніх фінансистів / І. В. Горшунова // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vcndtu/2012_56/35.htm. – Заголовок з екрану.
4. Зеер Э. Ф. Личностно ориентированное профессиональное образование / Зеер Э. Ф. – Екатеринбург : Издательство УГППУ, 1998. – 44 с.
5. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Климов Е. А. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
6. Кондаков И. Н. Диагностика профессиональных установок подростков / И. Н. Кондаков // Вопросы психологии. – 1997. – №2. – С.122–130.
7. Кулик Н. І. Професійно орієнтована установка як чинник соціалізації особистості підлітка / Н. І. Кулик // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН. – 2012. – № 16. – С. 647–655.
8. Кулик Н. І. Понятійно-критерійна основа проблеми дослідження професійно-орієнтованої установки у підлітків / Н. І. Кулик // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspl/2010_7/352-360.pdf. – Заголовок з екрану.
9. Леонтьев Д. А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени / Д. А. Леонтьев // Психол. обозрение. – 1998. – № 1. – С. 13–25.
10. Лісун С. Л. Психологічні особливості професійної соціалізації правоохоронця / С. Л. Лісун // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПНУ. Проблеми загальної та педагогічної психології. – 2011. – т. XIII, ч.3. – С. 242–247.
11. Маркова А. К. Психология профессионализма / Маркова А. К. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
12. Михалин В. Н. Мотивация как основа формирования готовности к профессиональной деятельности курсантов ВУЗов МЧС России / В. Н. Михалин // Научный журнал КубГАУ, №86(02), 2013. – С. 1–10.
13. Мороз Л. І. Проблеми професійної адаптації молодих фахівців органів внутрішніх справ до умов службової діяльності / Л. І. Мороз, О. О. Добровольська // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Jurtp/2011_1/moroz.htm
14. Прохорова Н. В. Жизненные ценности современной личности: декларируемые и реальные (неосознаваемые) / Н. В. Прохорова // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2007_13_1/doc_pdf/Prohorova_st.pdf. – Заголовок з екрану.
15. Психологія : [навч. посіб. / за ред. О. В. Винославської]. – Київ : «ІНКОС», 2005. – 352 с.